SYNODE OVER HET GEZIN
VERWACHTINGEN VAN EEN DIOCESANE BISSCHOP

Van 5 tot 19 oktober 2014 komt in Rome een Bisschoppensynode samen over het thema *'De pastorale uitdagingen voor het gezin in de context van de evangelisatie'*. In voorbereiding op deze synode stuurde het Vaticaan een vragenlijst naar alle bisschoppen en belangstellenden. Ondanks de beperkte tijd om te reageren, kreeg deze vragenlijst wereldwijd een brede weerklank. In ons land werden diverse initiatieven genomen. De Belgische bisschoppen verspreidden de vragenlijst in de Nederlandstalige en Franstalige bisdommen van het land. Ze ontvingen in totaal 1.589 antwoorden van diverse personen, groepen of diensten. Een groep experten, onder wie vijf theologen verbonden aan de KU Leuven en de UC Louvain, verwerkten alle antwoorden in een syntheserapport dat aan Rome werd bezorgd.[1] De Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven organiseerde een bevraging over de beleving van geloof en gezin in Vlaanderen. De resultaten van deze bevraging werden voorgesteld op een studiedag in Leuven.[2] Naar aanleiding van deze studiedag publiceerde de Interdiocesane Dienst voor Gezinspastoraal een aantal verwachtingen en suggesties.[3] Daarnaast organiseerden tal van groepen of bewegingen, zoals het Interdiocesaan Pastoraal Beraad[4] en de pastorale raden van afzonderlijke bisdommen, gesprekken over het thema van de komende Synode. De reacties uit België sluiten overigens goed aan bij de reacties uit onze buurlanden.[5] Ondertussen publiceerde het secretariaat van de Bisschoppensynode in Rome het *Instrumentum Laboris* waarin alle ingezonden antwoorden uit de vijf continenten zijn verwerkt.[6]

Hoe kijkt u als bisschop naar de komende Synode? In de voorbije maanden heb ik die vraag vaak gehoord. Enerzijds probeer ik de antwoorden uit ons land en onze buurlanden aandachtig te lezen en te begrijpen. Deze antwoorden geven blijk van een brede dossierkennis en van een grote verwachting naar de Synode toe. Ze komen bovendien van de eerst betrokkenen: mensen die vandaag werk maken van hun relatie, hun huwelijk of hun gezin, in het licht van het Evangelie en in verbondenheid met de kerkgemeenschap. Anderzijds probeer ik te vatten hoe een bisschop het best kan omgaan met de inzichten en verwachtingen die leven in het hem

---

[1] Het syntheserapport is te vinden op: www.kerknet.be.
[2] Over deze bevraging en de verwerking: www.theo.kuleuven.be/enquete-geloof-gezin.
[3] Zie: www.gezinspastoraal.be.
[4] IPB: het interdiocesaan overlegorgaan van de kerkgemeenschap in Vlaanderen.
[5] Cfr. synthese van de Duitse bisschoppenconferentie via: www.dbk.be; synthese van de Franse bisschoppenconferentie via: www.eglise.catholique.fr.
[6] Synode des Evêques, *Les défis pastoraux de la famille dans le contexte de l'évangélisation*, *Instrumentum Laboris* ; deze tekst werd gepubliceerd door het Vaticaan op 26 juni 2014 en dient als basis voor de gesprekken tijdens de Synode; via: www.vatican.va.

toevertrouwde deel van het volk van God. Ik kan niet vooruit lopen op de komende Synode en hoe de bisschoppen daar, samen met Paus Franciscus, over huwelijk en gezin zullen spreken. Toch wil ik in deze bijdrage enkele persoonlijke verwachtingen formuleren. Ik breng ze in mijn eigen naam. Ik breng ze bovendien als een bisschop uit West-Europa, in het besef dat bisschoppen uit andere regio's van Europa of uit andere continenten divergerende inzichten kunnen hebben.

Mijn verwachtingen hebben zowel te maken met de kerkgemeenschap als met het gezin. Ze volgen een historische lijn die begint bij het Tweede Vaticaans Concilie en doorloopt naar de situatie van vandaag. Daarbij probeer ik theologie en pastoraal zo dicht mogelijk bij elkaar te laten aansluiten. De Kerk als *'een huis en een leerschool van gemeenschap'* is de rode draad doorheen mijn bijdrage.[7]

1. De collegialiteit

Ik ben de opleiding tot priester begonnen in 1973: acht jaar na het einde van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en vijf jaar na de publicatie van de Encycliek *Humanae Vitae* (1968). Sinds die tijd heb ik steeds weer moeten vaststellen hoe belangrijke vragen rond relatie, seksualiteit, huwelijk en gezin een bijzonder conflictueus veld in de kerkgemeenschap vormden. Vele gelovigen, vooral uit kerkelijke organisaties en het christelijke middenveld, konden zich niet meer vinden in de leerstellige teksten en morele uitspraken van Rome. Deze kloof werd met de jaren niet kleiner, maar integendeel steeds groter. Opeenvolgende documenten van het hoogste leergezag over seksuele, familiale of bio-ethische kwesties stuitten op een groeiend onbegrip en een verdergaande onverschilligheid. Om toenemende spanningen te vermijden, werd in de jaren '80 en '90 steeds meer gekozen voor de weg van de discretie. Enerzijds richtten de gelovigen zich met hun persoonlijke vragen steeds minder tot bisschoppen, theologen of pastorale medewerkers van de Kerk. Anderzijds verkozen deze laatsten om mensen individueel bij te staan, liever dan het gespannen klimaat verder te belasten met ideologische discussies. Het leek de meest haalbare kaart om hun taak als 'herder' gewetensvol en efficiënt te vervullen.

De groeiende kloof tussen het morele onderricht van de Kerk en het morele inzicht van de gelovigen is een ingewikkelde problematiek. Ongetwijfeld spelen vele factoren daarin mee. Een ervan heeft te maken met de manier waarop deze materie na het Tweede Vaticaans Concilie grotendeels werd onttrokken aan de collegialiteit van de bisschoppen en bijna exclusief verbonden met het primaatschap van de bisschop van Rome. Te midden het ethische vraagstuk rond huwelijk en gezin verrees een ecclesiologische kwestie: die van de juiste verhouding tussen primaatschap en collegialiteit in de katholieke Kerk. Alle debatten die sinds het Tweede Vaticaans Concilie over huwelijk en gezin zijn gevoerd, in zowel de ene als de andere richting, hebben met deze ecclesiologische kwestie te maken.

Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie streefden de bisschoppen samen met de paus naar een zo hoog mogelijke consensus. Alle conciliedocumenten werden gewikt en gewogen, geschreven en herschreven, tot zo goed als alle bisschoppen hun instemming konden geven.

---

[7] Paus Johannes Paulus II, *Novo Millennio Ineunte*, 2001: *'Van de Kerk een huis en een leerschool van gemeenschap maken: dat is de grote uitdaging die op ons afkomt bij het begin van dit nieuwe millennium, indien we willen trouw zijn aan de bedoeling van God en tegelijk beantwoorden aan de diepe verwachtingen van de wereld'* (43).

Meerdere teksten moesten door drie zittingen van het Concilie vooraleer ze finaal goedgekeurd werden. Herhaaldelijk kwam paus Paulus VI persoonlijk tussen om de laatste twijfelaars tegemoet te komen met een aangepaste formulering of een bijkomende voetnoot. Voor de belangrijkste Constituties hadden Belgische bisschoppen en theologen dag en nacht gewerkt om alle ingebrachte amendementen te verwerken tot teksten die de goedkeuring van allen konden wegdragen.[8] De cijfers bevestigen het: alle Constituties en Decreten van Vaticanum II, zelfs de moeilijkste, werden uiteindelijk met een quasi consensus goedgekeurd. Van dat soort collegialiteit bleef amper drie jaar later, bij de publicatie van *Humanae Vitae,* maar weinig meer over. Dat de paus een beslissing zou nemen in verband met *'de problemen van bevolking, gezin en geboorte'* was door het Concilie voorzien.[9] Dat hij daarbij de collegiale zoektocht naar een zo groot mogelijke consensus zou verlaten, was door het Concilie niet voorzien. Formeel nam paus Paulus VI zijn beslissing ongetwijfeld in eer en geweten, met een bijzonder scherp besef van zijn persoonlijke verantwoordelijkheid tegenover God en de kerkgemeenschap. Inhoudelijk stond zijn beslissing echter haaks op het advies van de commissie van experten die hij zelf had benoemd, van de commissie van kardinalen en bisschoppen die over dat onderwerp hadden gewerkt, van het Mondiale Congres van Leken (1967), van de grote meerderheid van moraaltheologen, medici en wetenschappers en van de meeste geëngageerde katholieke gezinnen, zeker bij ons.

Het komt mij niet toe om te oordelen over hoe de zaken toen zijn gelopen en hoe paus Paulus VI tot zijn beslissing is gekomen. Wat mij wel bekommert is dit: dat de afwezigheid van een collegiaal draagvlak meteen geleid heeft tot spanningen, conflicten en breuken die nooit meer zijn goed gekomen. Zowel van de ene als van de andere kant zijn toen deuren gesloten, die sindsdien niet meer zijn opengegaan. De leerstellige lijn van *Humanae Vitae* werd bovendien omgezet in een strategisch programma dat met vaste hand werd doorgevoerd. Langs de zijbermen van deze kerkpolitiek lopen nog steeds de sporen van verdachtmaking, uitsluiting en gemiste kansen[10].

Deze tweespalt mag niet blijven duren. De verbinding tussen de collegialiteit van de bisschoppen en het primaatschap van de bisschop van Rome, zoals die tijdens het Tweede Vaticaans Concilie werd beoefend, dient hersteld. Dat herstel mag niet lang meer op zich laten wachten. Het is de sleutel op een nieuwe en betere aanpak van vele vragen in de Kerk. Het behoort volgens mij tot de taak van een bisschop vandaag om daaraan mee te werken. Uiteraard leidt een meer collegiale aanpak niet vanzelf tot de oplossing van alle problemen. De collegialiteit is geen gemakkelijke weg. Ze kan nieuwe spanningen blootleggen en breuken veroorzaken. Bij gezamenlijk overleg en besluitvorming hoort immers het risico van meningsverschil en onduidelijkheid. Ook de ervaring van andere Kerken en kerkelijke gemeenschappen moet ons op dat punt realistisch stemmen. Toch meen ik dat de katholieke Kerk, uitgerekend in het domein van huwelijk en gezin, dringend nood heeft aan een nieuw en steviger platform van collegiale dialoog en besluitvorming. Ik hoop dat de komende Synode daartoe zal bijdragen.

---

[8] Zoals onder anderen Kard. L.J. Suenens, Mgr. G. Philips, Mgr. J.M. Heusschen, Mgr. A.M. Charue, Mgr. E.J. De Smedt, Mgr. V. Heylen, Mgr. A. Dondeyne.

[9] Cfr. Vaticanum II, *Gaudium et Spes*, Deel II, hoofdstuk I, voetnoot 14.

[10] Gemiste kansen voor onder meer een gemeenschappelijk engagement van bisschoppen en moraaltheologen, een vruchtbaar gesprek tussen Kerk en wetenschap of tussen Kerk en samenleving, de vertrouwensband met christelijke echtparen en gezinnen, de evangelisatie van huwelijk en gezin.

Uit het *Instrumentum Laboris* blijkt bovendien hoe verschillend de reacties uit diverse landen en continenten met betrekking tot huwelijk en gezin kunnen zijn. Op dat punt is het voorbereidend document eerlijk en transparant. Afrika en Azië hebben andere inzichten en ervaringen dan Europa en Noord-Amerika. Zelfs tussen West- en Oost-Europa of tussen Noord- en Zuid-Europa zijn belangrijke verschilpunten merkbaar. Het heeft geen zin om deze verschilpunten te ontkennen of te verwaarlozen. Ze hebben wel degelijk betekenis. Ondanks de globalisering kennen vele ontwikkelingen en uitdagingen in deze wereld een ongelijktijdig verloop. In deze verschillende 'tijdszones' zijn bisschoppen verantwoordelijk voor het hun toevertrouwde deel van het volk van God. Het is voor hen geen oplossing om te zeggen dat bepaalde vragen aan de andere kant van de wereld geen probleem of juist wel een probleem vormen. Een monolithische collegialiteit heeft in de Kerk al even weinig toekomst als een monolithisch primaatschap. Ik hoop dat de bisschoppensynode voor deze regionale verscheidenheid de nodige aandacht zal opbrengen. Over de bijdrage die Bisschoppenconferenties kunnen leveren aan de juiste verhouding van primaatschap en collegialiteit schrijft paus Franciscus dat *'deze wens nog niet volledig (is) gerealiseerd'* en dat die '*nog onvoldoende geëxpliciteerd is geworden in een statuut van de Bisschoppenconferentie dat hun concrete bevoegdheden en een echt leergezag toekent. Een overdreven centralisatie compliceert dan weer het leven van de Kerk en haar missionaire dynamiek in plaats van haar te helpen'.*[11] Misschien kan de Synode aan de Bisschoppenconferenties de opdracht geven om zich in het komende jaar dieper over de problematiek van huwelijk en gezin in hun regio te buigen, met het oog op de tweede zittijd van de Synode in oktober 2015.

2. Het geweten

Zoals in andere landen stonden de bisschoppen in België na de publicatie van de encycliek *Humanae Vitae* voor een moeilijke opdracht. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie hadden ze intensief meegewerkt aan de redactie van de Constitutie *Gaudium et Spes*, in het bijzonder aan het hoofdstuk over *De bevordering van de waardigheid van huwelijk en gezin.*[12] Op vraag van paus Johannes XXIII en paus Paulus VI waren ze actief betrokken geweest in diverse commissies die zich over het vraagstuk van het verantwoord ouderschap en de geboorteplanning hadden gebogen. Ze hadden uitvoerig overleg gepleegd met moraaltheologen, wetenschappers en bewegingen van lekengelovigen. Hun persoonlijke mening was gekend in de publieke opinie. Na de publicatie van de encycliek stonden ze voor een verscheurende keuze. Enerzijds wilden ze als bisschoppen loyaal verenigd blijven rond de persoon van paus Paulus VI, met wie ze tijdens het Concilie zo vertrouwelijk en intens hadden samengewerkt. Anderzijds wilden ze als diocesane bisschoppen hun verantwoordelijkheid tegenover het hun toevertrouwde deel van het volk van God opnemen in de geest en volgens de opdracht van het Concilie.[13] Het Concilie had hun de opdracht gegeven om zich de *'vreugde en hoop, verdriet en angst van de mensen van vandaag'*[14] eigen te maken en om *'de tekenen des tijds te doorzoeken en in het licht van het evangelie te interpreteren'*[15]. Volgens deze

[11] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 32.
[12] Vaticanum II, Constitutie *Gaudium et Spes*, Deel II, *Enkele bijzonder urgente problemen*, Hoofdstuk I, *De bevordering van de waardigheid van huwelijk en gezin*, nr. 47-52.
[13] Cfr. Vaticanum II, Decreet *Christus Dominus* over het herderlijke ambt van de bisschoppen in de Kerk, Hoofdstuk II, *Over de bisschoppen en hun verhouding tot de plaatselijke kerken of bisdommen*, nr. 11.
[14] Vaticanum II, Constitutie *Gaudium et Spes*, 1.
[15] *Ibid.*, 4.

nieuwe ecclesiologische en pastorale hermeneutiek wilden ze hun herdersambt uitoefenen. Hiermee kwamen ze sneller dan verwacht in een loyaliteitsconflict en daarom in een gewetensvraag terecht. Hoe konden zij verbonden blijven met de Paus en tegelijk trouw zijn aan het Concilie?

Een maand na de publicatie van *Humanae Vitae* publiceerden de Belgische bisschoppen een gemeenschappelijke Verklaring. Deze tekst werd niet in een handomdraai geschreven en gepubliceerd.[16] De bisschoppen wilden zowel in de grote theologische traditie van de Kerk blijven staan, als constructief in dialoog gaan met de gezinnen en de cultuur van hun tijd. Er werden vier opeenvolgende projecten geschreven en geamendeerd. De belangrijkste auteurs van de Verklaring waren allesbehalve theologische nieuwelingen of vrijbuiters. Integendeel, het waren dezelfde personen die tijdens het Tweede Vaticaans Concilie een hoofdbijdrage hadden geleverd in de redactie van Constituties als *Lumen Gentium*, *Dei Verbum* en *Gaudium et Spes*, in het bijzonder Mgr. G. Philips en Mgr. J.M. Heuschen. Ze stonden in nauw contact met meerdere vooraanstaande kardinalen uit het Tweede Vaticaans Concilie, zoals Kard. L.J. Suenens (Mechelen-Brussel), Kard. J. Döpfner (München), Kard. B. Alfrink (Utrecht), Kard. F. König (Wenen), Kard. J. Heenan (Westminster) en Kard. G. Colombo (Milaan). Kortom: de Verklaring van de Belgische Bisschoppen kwam uit dezelfde kring van personen die leiding had gegeven aan het Tweede Vaticaans Concilie, samen met paus Paulus VI.

In hun tekst brachten de Belgische bisschoppen, in lijn met de katholieke traditie en met de Constitutie *Gaudium et Spes*,[17] het persoonlijke geweten ter sprake. Zo lezen we onder meer: '*Indien echter iemand, die ter zake kundig en bekwaam is om zich na een ernstig onderzoek voor God een stellig gefundeerd persoonlijk oordeel te vormen -wat steeds de nodige informatie veronderstelt- op bepaalde punten tot een ander besluit komt, dan is hij gerechtigd in deze zijn overtuiging te volgen. Hij moet nochtans steeds bereid blijven zijn onderzoek en bezinning eerlijk voort te zetten'* en verder: *'Wij erkennen dat volgens de traditionele leer de laatste praktische beslissing getroffen moet worden door een degelijk gevormd geweten, dat met al de door Gaudium et Spes aangegeven criteria rekening houdt (Gaudium et Spes, nr. 50, al. 2; nr. 51, al. 3). Het oordeel over de wenselijkheid om een nieuw leven te verwekken behoort in laatste instantie aan de ouders toe, die zich voor God hierover moeten uitspreken*'.[18] Tal van Bisschoppenconferenties publiceerden in dezelfde maanden gelijkaardige Verklaringen met een analoog beroep op het persoonlijke gewetensoordeel.[19]

Hoe klassiek en zorgvuldig deze woorden over het geweten ook waren, ze werden door de voorstanders van *Humanae Vitae* niet naar waarde geschat. Integendeel, ze werden afgeschilderd als vaandelvlucht, als afvalligheid tegenover de paus en als een hefboom van

---

[16] L. DECLERCK, *La réaction du cardinal Suenens et de l'épiscopat belge à l'encyclique Humanae Vitae, Chronique d'une Déclaration (juillet-décembre 1968)*, in: ETL 84 (2008), p. 1-68.

[17] Cfr. Vaticanum II, Constitutie *Gaudium et Spes*, 16: *'In de kern van zijn geweten ontdekt de mens een wet die hij zichzelf niet oplegt en waaraan hij toch moet gehoorzamen. De stem van die wet, die hem steeds weer oproept om lief te hebben, het goede te doen en het kwade te laten, zegt hem als het nodig is duidelijk in zijn binnenste: doe dit, vermijd het andere. De mens heeft in werkelijkheid een wet die God in zijn hart heeft geschreven; aan deze wet gehoorzamen is de waardigheid van de mens en volgens deze wet zal hij beoordeeld worden. Het geweten is de meest verborgen kern en het heiligdom van de mens waarin hij alleen is met God, wiens stem binnen in hem weerklinkt'.*

[18] Ter fundering van hun verklaring over de relatie tussen het persoonlijke geweten en pauselijke uitspraken, verwezen de Belgische bisschoppen ook naar de vermaarde brief van Kardinaal Newman aan de hertog van Norfolk; zie brief van Kard. Newman aan de hertog van Norfolk in: J.H. Card. Newman, Longmans, London, 1891, V.II, p. 258.

[19] Cfr. *Dossier 'Humanae Vitae'. Reacties op de encycliek,* Katholiek Archief, Amersfoort, 1968; p. 11-17.

relativisme, permissiviteit en libertinisme. Ze werden doelbewust op zij gelegd. Het was een keerpunt in de verhouding tussen Paus Paulus VI en de Belgische bisschoppen. Getuige hiervan een anekdote over Mgr. Charue, bisschop van Namen. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie was tussen hem en paus Paulus VI een diepe band van wederzijdse waardering en vertrouwen gegroeid. Een meer klassieke bisschop dan Mgr. Charue kon men zich overigens niet voorstellen. Nog geen jaar na *Humanae Vitae* wordt hij in audiëntie ontvangen door paus Paulus VI *'die nogal heftig uitdrukking geeft aan zijn ongenoegen met de Verklaring van de Belgische bisschoppen over Humanae Vitae. Hij gaat zover hem te zeggen: 'En u, mgr. Charue, nu u van dat alles op de hoogte bent, zou u de Verklaring van de Belgische bisschoppen nog ondertekenen?' Mgr. Charue antwoordt: 'Ja, heilige Vader' en begint te wenen. Deze bisschop, die een groot intellectueel en een eerlijk man was, leed onder het drama dat veel katholieke theologen in deze dagen gekend hebben, verscheurd als zij waren tussen hun eerlijke gehechtheid aan een grote humanistische paus en de trouw aan hun overtuigingen. Amicus Plato…'.*[20] Vele bisschoppen verkozen voortaan de stilte boven de polemiek.

Als gevolg van deze polarisatie werd het geweten in het kerkelijk onderricht over relatie, seksualiteit, huwelijk, gezinsplanning en geboorteregeling manifest naar de achtergrond verwezen. Het verloor zijn rechtmatige plaats in een gezonde moraaltheologische reflectie. In de Apostolische Exhortatie *Familiaris Consortio*[21] komt het persoonlijke gewetensoordeel over de methode van gezinsplanning en geboorteregeling nauwelijks aan bod. Alles staat er in het teken van de waarheid van het huwelijk en de voortplanting zoals de Kerk haar onderricht, gekoppeld aan de plicht van de gelovigen om zich deze waarheid eigen te maken en eraan te beantwoorden. Vanuit de natuurwet worden bepaalde handelingen als 'goed' of als 'intrinsiek kwaad' gekwalificeerd, onafhankelijk van de persoonlijke leefomgeving, levenservaring of levensgeschiedenis. In die methodiek is weinig ruimte voor een eerlijke en gemotiveerde afweging van waarden in het licht van het Evangelie en van de Katholieke traditie in haar geheel. In de hoofdstukken van de *Katechismus van de Katholieke Kerk*[22] over het zesde gebod (nr. 2331-2400) en het negende gebod (nr. 2514-2533)[23] wordt evenmin over het persoonlijke gewetensoordeel gesproken. Die lacune doet onrecht aan de volledigheid van het katholieke denken.

Wat verwacht ik van de komende Synode? Dat zij aan het geweten zijn rechtmatige plaats in het onderricht van de Kerk zal teruggeven, in de lijn van *Gaudium et Spes*. Zullen hiermee alle problemen opgelost zijn? Uiteraard niet. Hoe het geweten tot een verantwoorde beslissing komt, is geen eenvoudige vraag. Wat is een goed gevormd geweten? Hoe kan het de wet kennen die God 'in ons hart heeft gelegd'? Hoe verhoudt het geweten zich tegenover het leergezag van de Kerk, om omgekeerd: hoe verhoudt het leergezag van de Kerk zich tegenover het geweten? Hoe kan het geweten rekening houden met de 'wet van de geleidelijkheid' en de pedagogie van de geleidelijke vooruitgang in het groeiproces waaraan geen mens ontkomt?[24] Hoe kan het geweten de deugd van 'epikeia' of van 'billijkheid' beoefenen, wanneer de letter en de geest van de wet met elkaar in conflict komen? Voor de mens van vandaag, die een groot belang hecht aan de vorming van een persoonlijk en gemotiveerd gewetensoordeel, zijn dat pertinente

---

[20] Cfr. L. DECLERCK, cfr. supra, p. 58.
[21] Paus Johannes Paulus II, Apostolische Exhortatie *Familiaris Consortio,* 1981.
[22] *Katechismus van de Katholieke Kerk*, Vaticaan, 1992.
[23] In die hoofdstukken behandelt de *Katechismus* alle onderwerpen rond seksualiteit, gezin, vruchtbaarheid en geboorteregeling.
[24] Cfr. Johannes Paulus II, *Familiaris Consortio*, 34.

vragen. Zonder dat de Synode op al deze vragen moet antwoorden, hoop ik toch dat ze er de passende aandacht aan zal besteden.

3. De doctrine

In deze laatste maanden van voorbereiding op de Synode heb ik meermaals gehoord of gelezen: 'akkoord dat de Synode opkomt voor meer pastorale flexibiliteit, maar aan de leer van de Kerk zal ze niet kunnen raken'. Sommigen wekken de indruk alsof de Synode enkel zou kunnen spreken over de toepasbaarheid van de leer, en niet over haar inhoud. Deze tegenstelling van 'pastoraal' en 'doctrine' lijkt mij echter ongepast, zowel theologisch als pastoraal. Ze kan zich niet beroepen op de traditie van de Kerk. Pastoraal heeft alles met doctrine te maken, en doctrine alles met pastoraal. Beide zullen in de Synode aan bod moeten komen, wil de Kerk nieuwe wegen openen voor de evangelisatie van huwelijk en gezin in onze samenleving.

Wat is de leer van Kerk over huwelijk en gezin? Waar of bij wie is die te vinden? Die vraag kan men onmogelijk beantwoorden door te verwijzen naar slechts één tijd, één paus, één leerschool van moraaltheologie, één taalgroep, één vriendenkring, één kerkpolitiek. Elk onderdeel telt, maar geen onderdeel kan het geheel vatten of vervangen. Wat één persoon zegt of schrijft, hoe gezagvol ook, moet telkens opnieuw begrepen worden in het licht van de gehele traditie van de Kerk. Van meet af heeft de Kerk zich ingelaten met zowel theologische als pastorale vragen rond relatie, seksualiteit, huwelijk, gezin, huiskerk, echtscheiding, nieuwe relaties, misbruik of grensoverschrijdend gedrag. In het Oude Testament staan daarover al hoofdstukken vol regelgeving en vooral vol persoonlijke verhalen. In de Evangeliën heeft Jezus vaak te maken met situaties die raken aan huwelijk en gezin; meermaals neemt Hij hierover het woord. Paulus schrijft herhaaldelijk over dit onderwerp in zijn brieven aan de eerste christelijke gemeenschappen. Daarna lezen we erover in de geschriften van de Kerkvaders, gevolgd door theologen uit alle eeuwen. Tijdens en na het Tweede Vaticaans Concilie is die ontwikkeling onverminderd doorgegaan, op alle niveaus van het kerkelijke leven. Met hun onderricht over huwelijk en gezin hebben paus Paulus VI, paus Johannes Paulus II en paus Benedictus XVI een aanzienlijke bijdrage daartoe geleverd. Kortom: de leer van de katholieke Kerk over huwelijk en gezin is te vinden in een brede traditie, die doorheen de geschiedenis steeds opnieuw vorm en inhoud heeft gekregen. Dat verhaal is niet af. Elke tijd confronteert de Kerk met nieuwe vragen en uitdagingen. Telkens opnieuw moet zij haar onderricht durven herlezen in het licht van de gehele traditie van de Kerk. Wat kan dat vandaag betekenen? Ik wil enkele theologische elementen naar voren halen, elementen waarover de traditie naar mijn oordeel meer zegt dan uit recente documenten van het kerkelijke leergezag mag blijken. Naast het geweten dat hierboven ter sprake kwam, wil ik het nog hebben over de natuurwet, de *sensus fidei* en de complementariteit van moraaltheologische modellen.

Het *Instrumentum Laboris* voor de komende bisschoppensynode is heel duidelijk: '*voor een overweldigende meerderheid van antwoorden en reacties komt vandaag het begrip 'natuurwet' als zodanig in verschillende culturele contexten zeer problematisch, zelfs onbegrijpelijk over. Het gaat hierbij om een uitdrukking die anders verstaan of gewoon niet verstaan wordt. Talrijke bisschoppenconferenties uit zeer onderscheiden contexten bevestigen dat, zelfs indien de huwelijksrelatie tussen man en vrouw algemeen aanvaard is als een geleefde werkelijkheid, die niet begrepen wordt volgens een universeel gegeven wet. Slechts een zeer beperkt aantal*

antwoorden en overwegingen geeft blijk van een afdoend begrip van deze wet onder het volk'.[25] Als vaststelling kan dat tellen! Geen moraaltheoloog of gelovige zal ontkennen dat er een diepe zin en bestemming schuilt in de complementariteit van man en vrouw en in hun vruchtbaarheid. In hun diepste wezen staat een bestemming geschreven die te maken heeft met het scheppingsplan van God voor de mens en voor de wereld. Terecht nodigt de Kerk man en vrouw uit om vrijwillig en verantwoordelijk in de doelstelling van dat scheppingsplan mee te stappen. Ook spelen in het domein van liefde, seksualiteit, huwelijk en gezin bepaalde wetmatigheden, die men niet zomaar kan ontkennen of verwaarlozen. De menswetenschappen hebben ons op dat punt al veel waardevolle inzichten bijgebracht.[26] Toch blijft een bepaald soort beroep op de 'natuurwet' in de ethische context van huwelijk en gezin voor veel verwarring , onbegrip en weerstand zorgen. De hedendaagse mens zoekt naar waarden die zijn leven zin en samenhang kunnen bieden. Hij wil gelukkig worden en anderen gelukkig maken. In vaak complexe situaties wil hij een verantwoorde gewetensbeslissing nemen door verschillende waarden tegenover elkaar af te wegen en te ordenen. Bij die afweging wil hij rekening houden met de intentie van zijn daden, met de proportionaliteit tussen daad en gevolg, met zijn persoonlijke levensgeschiedenis en met het groeiproces dat hij doormaakt. De uitkomst van die afweging ligt niet bij voorbaat vast. Ze verschilt van de ene generatie naar de andere, van het ene milieu naar het andere. Kan die historische en existentiële inbedding van het gewetensoordeel samengaan met het begrip 'natuurwet', en zo ja, hoe? De *Internationale Theologische Commissie* publiceerde in 2009 een document met als titel *'Op zoek naar een universele ethiek: nieuwe kijk op de eeuwige wet'*.[27] Het document spreekt onder meer over de omzichtigheid waarmee men het begrip 'natuurwet' moet hanteren bij het vastleggen van concrete gedragsnormen*: 'De natuurwet kan niet worden voorgesteld als een vooraf vastgelegd geheel van regels die zich a priori aan het morele subject opdringen; wel is zij een bron van objectieve inspiratie voor zijn uiterst persoonlijke demarche van besluitvorming'* (nr. 59). Ook onderstreept het document het dynamische en historische karakter van de natuurwet: *'Wij noemen de natuurwet het fundament van een universele ethiek die wij proberen af te leiden uit de observatie en de reflectie over onze gemeenschappelijke menselijke conditie. Zij is de morele wet die geschreven staat in het hart van de mens en waarvan de mensheid zich steeds beter bewust wordt, naargelang haar geschiedenis vordert. Deze natuurwet heeft niets statisch in haar uitdrukking. Zij bestaat niet uit een lijst van definitieve en onveranderbare voorschriften. Zij is een bron van inspiratie die steeds opnieuw opborrelt bij het zoeken naar een objectief fundament voor een universele ethiek'* (nr. 113). In het kort: de christelijke ethiek heeft meer ruimte nodig om te oordelen en te beslissen dan een statische[28] of apodictische[29] omgang met het begrip 'natuurwet' toelaat. Die bredere ruimte moet trouwens niet meer uitgevonden worden. Ze bestaat al. Met stevige bouwstenen uit onze Bijbelse, moraaltheologische en pastoraaltheologische traditie kan eraan voortgewerkt worden.[30]

---

[25] *Instrumentum Laboris*, 21.

[26] Ik denk aan de ontwikkelingspsychologie, de seksuologie, de pedagogie en de sociologie.

[27] Cfr. Commissione Teologica Internazionale, *Alla ricerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale*, via www.vatican.va.

[28] In de betekenis van: definitief en onveranderbaar, los van de historische context en ontwikkeling.

[29] In de betekenis van: met dwingende stelligheid geponeerd, onweerlegbaar en onbespreekbaar, noodzakelijk waar.

[30] Deze verbreding is ook oecumenisch belangrijk. Andere Kerken en christelijke gemeenschappen kunnen de natuurwet moeilijk aanvaarden als een soort openbaring van de wil van God. Na de publicatie van *Humanae Vitae* schreef Karl Barth in een brief d.d. 29 september 1968 aan Paulus VI dat de natuurwet

Een ander element uit onze theologische traditie is de *sensus fidei* of de geloofszin van de christengelovigen. In *Evangelii Gaudium* schrijft paus Franciscus: '*De Geest leidt het volk in waarheid en brengt het tot het heil. Als deel van zijn liefdesmysterie voor de mensheid geeft God aan al de gelovigen een geloofsinstinct –de sensus fidei- die hen helpt onderscheiden wat echt van God komt. De aanwezigheid van de Geest geeft aan de christenen een zekere connaturaliteit met de goddelijke werkelijkheid en een wijsheid die hen in staat stelt om op een intuïtieve manier te begrijpen, ook al beschikken ze niet over de gepaste middelen om ze met precisie uit te drukken'*.[31] Zoals blijkt uit het *Instrumentum Laboris* onderschrijft een meerderheid van de gelovigen in de meeste landen of continenten de belangrijkste inzichten en bekommernissen van de Kerk inzake huwelijk en gezin. Van bepaalde moraaltheologische begrippen of morele geboden en verboden weten we echter dat ze al geruime tijd door een grote meerderheid van goed geïnformeerde en loyale christenen niet meer gedeeld of zelfs afgewezen worden. In 2014 publiceerde de *Internationale Theologische Commissie* een document over de *Sensus fidei in het leven van de Kerk*.[32] Twee paragrafen uit dat document wil ik hier citeren. Eerst een paragraaf over de rol van lekengelovigen in de ontwikkeling van de morele leer van de Kerk: '*Wat minder goed gekend is, en meestal minder aandacht krijgt, is de rol die leken gespeeld hebben met betrekking tot de ontwikkeling van de morele leer van de Kerk. Het is daarom belangrijk om ook na te denken over de functie die leken vervuld hebben bij het onderscheiden van de christelijke betekenis van een passend menselijk gedrag, dat in overeenstemming is met het Evangelie. In bepaalde domeinen is de leer van de kerk verder ontwikkeld doordat leken dwingende opdrachten ontdekten die nieuwe situaties met zich mee brachten. De theologische reflectie en het daaropvolgende oordeel door het bisschoppelijk leergezag waren gestoeld op een christelijke ervaring die door het gelovige aanvoelen van leken al tot helderheid was gebracht*' (nr. 73). Vervolgens een paragraaf over de mogelijke betekenis van een manifest gebrek aan receptie: '*Problemen ontstaan wanneer een meerderheid van de gelovigen onverschillig blijven tegenover bepaalde doctrinele of morele beslissingen genomen door het leergezag of wanneer zij deze duidelijk verwerpen. Dat gebrek aan receptie kan wijzen op een zwakte of op een tekort aan geloof van de kant van het volk van God, veroorzaakt door een onvoldoende kritische aansluiting bij de hedendaagse cultuur. In sommige gevallen kan dit echter erop wijzen dat bepaalde beslissingen genomen werden door gezagsdragers zonder passende aandacht voor de ervaring en de geloofszin van de gelovigen, of door het leergezag zonder voldoende raadpleging van de gelovigen*' (nr. 123). Die 'voldoende raadpleging van de gelovigen' moet niet van nul beginnen. Belangrijke inzichten en ervaringen uit het volk van God liggen al veel te lang te wachten op nadere reflectie en een grondiger gesprek.

Een derde element van doctrine dat ik wil vermelden, houdt verband met de ontwikkeling van de moraaltheologie in de post-conciliaire tijd. Na *Humanae Vitae* en *Familiaris Consortio* werd de 'leer van de Katholieke Kerk' bijna exclusief verbonden met een welbepaalde moraaltheologische school, gebouwd op een eigen interpretatie van de natuurwet. Vertegenwoordigers van andere interpretaties van de natuurwet of van andere moraaltheologische scholen, meer bepaald van de personalistische school, werden in de verdachte of te vermijden hoek geplaatst. Het ging hierbij niet om randfiguren, maar om hoogst bekwame en verdienstelijke moraaltheologen zoals P. Josef Fuchs SJ, P. Bernhard Häring CSsR en Prof. L.

---

in de Encycliek gezien wordt als 'een tweede bron van openbaring', wat hij niet kon aanvaarden (Cfr. *Karl Barth e il Concilio Vaticano II. Ad limina apostolorum e altri scritti*, a cura di F. Ferrario e M. Vergotti, Claudiana, 2012, p. 64-65; cfr. Archief Willebrands, brief van Barth d.d. 20 november 1968 aan Willebrands, in: Dossiers, 351-363).

[31] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 119.

[32] Commissione Theologica Internazionale, *Sensus Fidei nella vita della Chiesa*, via www.vatican.va.

Janssens (KU Leuven). Zij waren generatie- en studiegenoten van de voornaamste bisschoppen en theologen uit het Tweede Vaticaans Concilie. Ze hadden meegewerkt aan de theologische grondslag van Vaticanum II en de verdere uitwerking ervan in hun onderricht en publicaties. In de focus van hun moraaltheologisch denken stond de menselijke persoon en zijn groei naar grotere menswaardigheid, in het licht van de rede en de openbaring. Ze hadden oog voor het menselijk haalbare in broze en complexe omstandigheden, waarin keuzes niet evident zijn. Ze maakten ruimte voor groei en ontwikkeling in het vaak turbulente verloop van menselijke levensverhalen. Ze hielden rekening met de variabiliteit van de werkelijkheid en de complexiteit van de waarheid. Rationaliteit, dialoog, verdraagzaamheid, medeleven en barmhartigheid kregen een prominente plaats in hun methodiek. In de jaren na Vaticanum II werden zij echter in de rand geduwd. Deze kerkpolitieke ontwikkeling heeft het moraaltheologische debat in de Kerk en vooral de evangelisatie geen goed gedaan. Naar mijn mening zal de komende bisschoppensynode weinig kunnen bijdragen tot de evangelisatie van huwelijk en gezin, indien zij niet eerst de dialoog herstelt met de brede moraaltheologische traditie van de Kerk. Altijd hebben in de Kerk verschillende moraaltheologische modellen gefunctioneerd. Alleen in hun complementariteit kunnen deze modellen recht doen aan de veelzijdige zoektocht van het menselijke denken naar waarheid en goedheid. Wat paus Franciscus schrijft in *Evangelii Gaudium* lijkt mij hier belangrijk: *'De verschillende richtingen in het filosofische, theologische en pastorale denken, kunnen –als ze zich met respect en liefde laten harmoniseren door de Geest- bijdragen tot de groei van de Kerk door haar te helpen de uiterst rijke schat van het Woord beter te verduidelijken. Voor hen die dromen van een monolitische leer, die door iedereen wordt verdedigd zonder nuances, lijkt dit op een onvolmaakte versnippering. De realiteit is dat deze verscheidenheid juist helpt om de verschillende aspecten van de onuitputtelijke rijkdom van het Evangelie naar voren te halen en beter te ontwikkelen'*.[33]

4. De Kerk als tochtgenoot

Uiteraard en gelukkig ontmoet ik dagelijks mensen die werk maken van hun huwelijk en trouw blijven aan de belofte die zij elkaar voor het altaar hebben gegeven: *'N, ik wil je man/je vrouw zijn en ik beloof je trouw te blijven in goede en kwade dagen, in armoede en rijkdom, in ziekte en gezondheid. Ik wil je liefhebben en waarderen alle dagen van mijn leven'*. Die belofte voor het leven staat in het hart van hun relatie en hun gezinsleven. Ze maakt de 'harde kern' of de 'ruggengraat' ervan uit. Ze is het mooiste geschenk dat ze van elkaar en van God mochten ontvangen. Terecht rekenen gehuwden op de kerkgemeenschap om hun daarin bij te staan, te bemoedigen en te inspireren. Overigens past hier een oprecht woord van waardering voor alle echtparen die zich dag aan dag inzetten voor elkaar en voor hun gezin, soms ten koste van grote offers en veel onthechting. Achter een 'gewoon' gezinsleven schuilt vaak een 'buitengewoon' verhaal. Wanneer ik een parochie bezoek, vraag ik telkens om een paar huisbezoeken te mogen brengen aan gezinnen die een moeilijke tijd of gebeurtenis doorstaan. Het zijn voor mij telkens ontroerende en ingrijpende ontmoetingen.[34] Ze spreken mij over het Evangelie.

- T. zorgt thuis al tien jaar zelf voor zijn vrouw die lijdt aan Alzheimer; om voor haar te kunnen zorgen, heeft hij zijn bedrijf gesloten en beperkt hij zijn sociaal leven tot een minimum; hun enige communicatie loopt over gebaren van tederheid en nabijheid.

[33] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 40.
[34] De initialen in onderstaande verhalen zijn niet echt, het verhaal in grote lijnen wel.

- J. en F. hebben vier eigen kinderen; daarnaast hebben zij nog twee kinderen geadopteerd uit de Derde Wereld; om voor dat grote gezin te kunnen zorgen, heeft F. haar werk opgezegd; hun familie is een kleine internationale gemeenschap geworden.
- K. is midden de tachtig; zijn vrouw is een aantal jaren geleden gestorven; nu zorgt hij zelf voor hun zoon met het syndroom van Down; hij is zestig geworden en zijn gezondheid gaat stilaan achteruit.
- L. en M. hebben een moeilijke periode in hun relatie achter de rug; M. was op een andere man verliefd geworden en dacht eraan te scheiden; met steun van vrienden en een relatietherapeut hebben beiden opnieuw voor elkaar gekozen; ze hopen dat hun relatie emotioneel weer goed komt.
- M. is geheel onverwacht door haar man verlaten; hoewel ze de hoop op een hereniging heeft losgelaten, blijft ze geloven in de unieke betekenis van haar huwelijk en haar gegeven woord; als alleenstaande moeder gaat ze verder door het leven.

Onlangs maakte iemand mij de terechte opmerking dat de Kerk zoveel aandacht en begrip vraagt voor 'buitengewone' situaties, dat 'gewone' echtparen of gezinnen zich bijna een vergeten groep gaan voelen Deze 'gewone' echtparen verdienen van de Kerk inderdaad een betere pastorale ondersteuning en begeleiding, ook in mijn bisdom. Hun inzet en getuigenis zijn voor de toekomst van onze kerkgemeenschap van grote waarde. Ze hebben de kerkgemeenschap veel te leren over wat het betekent *'een huis en leerschool van gemeenschap'* te vormen en daaraan te blijven werken.

Tegelijk merk ik als bisschop hoe complex de concrete realiteit van relatievorming, huwelijk en gezin vandaag wel is. Dagelijks hoor ik verhalen van menselijk falen en herbeginnen, van onmacht en volhouden, van standhouden tegenover economische en sociale wetmatigheden, van wederzijdse zorg in moeilijke omstandigheden. Ook deze verhalen ontroeren mij en spreken mij over het Evangelie. Hoe kan de Kerk ook hun tochtgenoot zijn?

- T. is gescheiden en moeder van drie tieners. Haar kinderen beginnen nu aan hun hogere studies. Ze woont (nog) niet samen met haar nieuwe partner, die ook vader is van een tiener. T. heeft een deeltijdse baan in het onderwijs. Maandelijks ontvangt ze 1100 Euro loon en 600 Euro kindergeld. Het leven is voor haar een worsteling. Ze heeft geen enkele financiële reserve en moet zich dagelijks uitsloven om haar gezinsleven in ordelijke banen te leiden.
- T. is catechiste op de parochie. Ze heeft twee kinderen. Haar eerste huwelijk liep vast en eindigde in een echtscheiding. Ze is burgerlijk gehuwd met haar nieuwe echtgenoot. De parochie en de pastoraal liggen haar heel nauw aan het hart. Ze is één van de meest actieve leden van de parochiale werkgroep.
- H. en B. zijn beide in de zeventig en bijna vijftig jaar getrouwd. Ze hebben vier kinderen. Een dochter heeft met hen gebroken toen ze pas vooraan de twintig was. Ze weten dat die dochter ooit een partner heeft gehad en moeder is geworden. Dat de breuk met hun dochter wellicht niet meer goed komt voor zij sterven, is voor H. en B. een ongeneeslijke wonde en een bestendig verdriet.
- F. is midden de twintig. Ze is afgestudeerd, is actief in jongerenpastoraal en nam deel aan de Wereldjongerendagen. Haar vriend noemt zich gelovig, maar voelt zich niet echt thuis in de Kerk. Wat F. voelt voor het Evangelie en voor de Kerk, kan zij moeilijk met hem delen,

hoewel zij hem heel graag ziet en met hem wil trouwen. Op zondag gaat ze alleen naar de eucharistieviering.

- J. en K. zijn als homoseksueel koppel getrouwd voor de wet. Voor hun ouders was en blijft hun keuze niet evident. Toch zijn ze thuis even welkom als de andere kinderen. Dat waarderen ze erg van hun ouders en van hun familie. Ze hebben het moeilijk met het standpunt van de Kerk.
- In de haven van Antwerpen varen dagelijks zeeschepen van de grootste omvang binnen en buiten. Ze zijn bemand door zeelieden uit Azië, Afrika of Oost-Europa. Het zijn vaak jonge mannen, sommigen gehuwd, anderen niet. Sommige zeelieden, bijvoorbeeld uit de Filippijnen, werken met contracten van negen maanden op zee en zien hun vrouw en kinderen dus na zoveel maanden terug. Hun schaarse contacten lopen over internet, webcam of telefoon. Ze kunnen daarvoor rekenen op de ondersteuning van het *Antwerp Seafarers' Centre 'Stella Maris'*.
- Een Vlaamse familie heeft als huisbediende een vrouw van middelbare leeftijd uit Polen. Om de hogere studies van haar kinderen te kunnen betalen, komt ze in België werken. Ze is gelukkig haar kinderen op die manier te kunnen helpen. Als echtgenote en moeder is ze daardoor echter maandenlang uit haar eigen gezin afwezig.
- Het gezin B. komt uit Armenië. Het bestaat uit vier volwassen personen: vader, moeder en twee zonen. Het gezin woont al 8 jaar in België en hoopt nog steeds op een naturalisatie. De vader en de jongste zoon hebben de ziekte van Huntington. De oudste zoon is er verzwakt. Moeder staat voortdurend onder stress. Ze ontvangen sinds drie jaar een ondersteuning van het Vlaams agentschap voor personen met een handicap. De financiële kosten gaan hun inkomen te boven. Ze zijn afhankelijk van de sociale kruidenier en van de voedsel- en kledingbedeling.

Ik zou deze reeks verhalen eindeloos kunnen voortzetten. Dat is niet de bedoeling. Ik wil slechts de complexiteit oproepen van de gewijzigde context waarin relatie, huwelijk en gezin zich vandaag afspelen, en van de verwachting die velen in de Kerk als 'tochtgenoot' blijven stellen. Wat hoop ik dan van de Synode? Dat het geen platonische synode wordt. Dat zij zich niet terugtrekt op het veilige eiland van doctrinele discussies of algemene normen, maar oog heeft voor de concrete en complexe werkelijkheid van het leven. Zij kan daarbij inspiratie putten uit deze sterke passage van paus Franciscus: *'Ik verkies een gehavende Kerk, gekneusd en vuil omdat ze de straat is opgegaan, eerder dan een Kerk die ziek is omdat ze in zichzelf zit opgesloten, gehecht aan het comfort van haar eigen zekerheden. Ik hou niet van een Kerk die in het middelpunt wil staan en die uiteindelijk de gevangene wordt van een kluwen van bepalingen en procedures. Als iets ons een heilige onrust en wakker geweten moet blijven bezorgen, dan is het dat zovelen van onze broeders en zusters zonder de kracht, het licht en de troost van de vriendschap van Jezus Christus leven, zonder een geloofsgemeenschap die hen opneemt, zonder een horizon die zin en leven geeft. Meer dan de vrees ons te vergissen, hoop ik dat we bezield blijven door de vrees opgesloten te zitten in structuren die ons een valse bescherming geven, in normen die ons tot onverbiddelijke rechters maken, in gewoontes waarin we ons comfortabel voelen, terwijl er buiten een uitgehongerde menigte wacht en Jezus maar tot ons blijft herhalen: 'Jullie moeten hun te eten geven' (Mc 6,37).*[35]

[35] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 49.

In haar verhouding tegenover de mensen staat de Kerk niet in een relatie van symmetrie of wederkerigheid. Al houden mensen zich vaak ver van de Kerk, ze verdragen niet dat de Kerk hen zou afschrijven of links laat liggen. Daarin hebben ze trouwens geen ongelijk. Het gaat hier immers over Jezus Christus en de zending die Hij aan de Kerk heeft toevertrouwd. Met welke mensen ging Jezus om en hoe deed Hij dat? Jezus en zijn leerlingen maakten op hun omgeving een verrassende indruk. Ze waren de mensen heel nabij. In vergelijking met andere religieuze of maatschappelijke groepen kwamen zij heel gewoon en eenvoudig over. Zonder pretentie gingen zij hun weg. Tegelijk straalden zij een duidelijk verschil uit, iets wat verwondering wekte. Tot vreugde van velen en tot groeiende ergernis van anderen. Waarin bestond het verschil dat zij uitstraalden? Onder meer hierin: dat ze vrij waren en vreugde brachten, dat ze de veroordeelde of verloren mens weer in het midden van de kring zetten, dat ze tot medelijden en vergeving opriepen, dat ze elk gebruik van macht of geweld afwezen, dat ze de laatste plaats wilden innemen en geloofden in de kracht van een liefde die niet rekent op beloning. Heel 'nabij' en toch heel 'verschillend': zo kwamen Jezus en zijn leerlingen bij hun tijdgenoten over. Bovendien gaf Jezus aan de gemeenschap rond Hem geen exclusief karakter. Hij benaderde en verzamelde mensen in meerdere kringen om zich heen. Tussen buitenkring en binnenkring liet Hij vele schakeringen toe. Om met de beeldtaal van Jezus zelf te spreken: soms was Hij als een zaaier, soms als een herder, soms als een gastheer. Telkens stonden of zaten mensen in een wisselende kring om Hem heen. Die concentrische opbouw behoort tot de architectuur van de kerkgemeenschap zoals Jezus haar in stelling heeft gezet. Ik hoop dat de Synode deze architectuur tot haar recht zal laten komen.

In het kerkelijke discours rond huwelijk en gezin mogen woorden als 'tochtgenoot' en 'broederlijkheid' duidelijker klinken, zoals paus Franciscus schrijft: *'Het is nodig te leren inzien dat de enige weg erin bestaat dat men de anderen leert ontmoeten en een juiste houding aanneemt door hen, zonder innerlijke weerstand, te waarderen en te accepteren als tochtgenoten. Beter nog, we moeten Jezus leren ontdekken in het gelaat van de anderen, in hun stem, in hun vragen. Het is ook leren lijden en de gekruisigde Christus omarmen wanneer we onterecht agressie of ondankbaarheid ervaren, en onvermoeid blijven kiezen voor broederlijkheid'*.[36]

5. 'Regelmatige' en 'onregelmatige' situaties

In haar standaardtaal spreekt de Kerk over 'regelmatige' en 'onregelmatige' situaties. Het onderscheid tussen beide steunt op moraaltheologische motieven en heeft kerkrechtelijke gevolgen, onder meer in het domein van de sacramenten. Het is niet mijn bedoeling de legitimiteit van dat onderscheid te ontkennen. Het is in ieders belang dat de Kerk mensen helpt onderscheiden wat overeenstemt met Gods bedoeling voor hun leven en hoe ze daarin kunnen groeien. Bovendien behoort het tot de taak van de Kerk om de gelovigen samen te brengen in een geordende gemeenschap met rechten en plichten voor elkeen. Toch moeten we heel behoedzaam met het onderscheid tussen 'regelmatig' en 'onregelmatig' omgaan. De realiteit is vaak veel complexer dan twee tegengestelde begrippen kunnen vatten: goed of slecht, waar of onwaar, juist of onjuist. Dat soort bipolair denken doet zelden recht aan het volledige levensverhaal van mensen en de situatie waarin ze zich bevinden.

[36] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 91.

Om te beginnen komen in de meeste christelijke families zowel regelmatige als onregelmatige situaties voor. Deze mengeling van situaties verhindert echter niet dat familieleden elkaar blijven steunen en waarderen. Gelukkig maar. De Kerk mag de betekenis van deze solidariteit onder familieleden niet onderschatten. Op dat gebied heb ik als bisschop overigens al veel ergernis moeten beluisteren. Een broer maakt zich boos omdat zijn zus die hertrouwd is, niet meer mag voorlezen in de eucharistie. Een vader vraagt om meer begrip voor zijn homoseksuele zoon, die zich door de Kerk verstoten voelt. Een grootmoeder kan niet begrijpen waarom de pastoor de relatie niet wil inzegenen van haar kleindochter met een echtgescheiden man. Al stellen mensen vragen bij de levensweg van hun verwanten, al hadden ze het liever anders gezien of hebben ze er verdriet om, ze laten elkaar niet vallen. Voor de betrokken personen is deze solidariteit een belangrijk teken van Gods trouw aan iedere mens, wat hem of haar ook mag overkomen. In hun aanvoelen mag de Kerk niet achterop blijven tegenover de steun en de gastvrijheid dat zij elkaar in de familie blijven aanbieden.

In dezelfde context heb ik al vaker moeten vaststellen hoe aanstootgevend de taal van de Kerk tegenover bepaalde personen of situaties wel kan overkomen. Wie met mensen in gesprek wil gaan, moet zich ervoor hoeden ethische kwalificaties te hanteren die haaks staan op de geleefde werkelijkheid en daarom zeer vernederend klinken. Veel van onze kerkelijke documenten zijn op dat punt dringend aan revisie toe. Wanneer ik met mensen spreek, kan ik bepaalde formuleringen uit kerkelijke documenten niet hanteren zonder hen onrechtvaardig te beoordelen, hen diep te kwetsen en hun een verkeerd beeld van de Kerk mee te geven.

- K. en P. zijn dertig jaar gehuwd en hebben vier kinderen; dat is ongeveer drie keer het gemiddelde kinderaantal in een Belgisch gezin; na de geboorte van het vierde kind hadden zij de grens van hun draagkracht bereikt en hebben zij besloten door middel van anticonceptie geen bijkomende kinderen meer te verwekken. Kan men zonder nuance van deze ouders met vier kinderen zeggen dat zij door hun methode van geboorteregeling de echtelijke liefde vervalsen, de wezenlijke band tussen huwelijk en vruchtbaarheid hebben verbroken en zich niet meer geheel aan elkaar wegschenken? Of mag men hun edelmoedig ouderschap naar waarde schatten, hen bemoedigen in de zorg die ze besteden zowel aan hun relatie als aan de verdere uitbouw van een gastvrije thuis voor hun kinderen?
- A. en L. deden alles om een kindje te hebben. Omdat L. stilaan naar de 40 ging, begon de tijd voor haar te dringen. Hun kinderwens was heel eerlijk en genereus en bovendien gedragen door een diep christelijke geloof. Wegens medische problemen, deden zij een beroep op een homologe *in vitro* bevruchting. Kan men van dat echtpaar zeggen in het algemeen dat ze, door deze medische tussenkomst, een begin maken met de overheersing van de techniek over de bestemming van de menselijke persoon, dat hun handelen in strijd is met gemeenschappelijke waardigheid van ouders en kinderen, en dat zij het kind zien als een eigendomsobject? Of mag men hen begrijpen in hun diepe wens om liefde en vruchtbaarheid met elkaar te verbinden, en hopen dat hun kinderwens vervuld mag worden, dank zij de hulp van bekwame en zorgvuldige medici?
- J. en M. zijn beiden midden de twintig en hebben hun hogere studies voltooid; ze hebben beiden werk gevonden en wonen ongehuwd samen; het is hun intentie bij elkaar te blijven en een gezin te stichten. Hun ouders en heel de familie hebben vertrouwen in de manier waar zij samen hun weg door het leven zoeken. Kan men van deze jonge mensen a priori zeggen

dat zij door ongehuwd samen te wonen, gekozen hebben voor een proefhuwelijk, dat het menselijk verstand de onaanvaardbaarheid van hun keuze aanwijst en dat zij elkaar bejegenen op een manier die ingaat tegen hun persoonlijke waardigheid en tegen het doel van de liefde Of mag men hen bemoedigen in de keuze die ze voor elkaar maken, in de hoop dat hun relatie kan uitgroeien tot een burgerlijk en sacramenteel huwelijk?

Ongetwijfeld verdienen zulke situaties meer respect en een meer genuanceerd oordeel dan uit de taal van bepaalde kerkelijke documenten mag blijken. Het mechanisme van beschuldiging en uitsluiting dat eruit spreekt, kan de weg van de evangelisatie enkel versperren. Van 'tochtgenoot' en 'broederlijkheid' is in deze taal weinig te merken. Op dat punt moet de Kerk opnieuw leren spreken als een moeder, zoals paus Franciscus schrijft: *'Het herinnert ons eraan dat de Kerk moeder is en dat ze tot het volk spreekt, zoals een moeder spreekt tot haar kind, wetend dat het kind vertrouwen heeft in alles wat ze zegt voor zijn goed, omdat het zich bemind weet. Daarbij heeft de moeder weet van alles wat God in het hart van haar kind heeft gelegd. Ze beluistert zijn zorgen en leert van het kind. De geest van liefde die in een familie leeft, brengt zowel de moeder als het kind tot een dialoog, waarin men onderwijst en leert, waarin men vermaant en het goede waardeert'.*[37]

Hierbij nog een bedenking over de historiciteit van al ons denken en doen, ook in de Kerk. Het onderscheid tussen 'regelmatige' en 'onregelmatige' situaties heeft niet alleen met moraaltheologie en kerkelijk recht te maken. Het heeft ook met cultuur en met geschiedenis te maken. Hoe mensen werken aan hun relatie, hoe en wanneer ze kiezen voor kinderen, hoe en wanneer ze een relatie als 'onontbindbaar' beschouwen en ervaren: het zijn menselijke realiteiten gekenmerkt door tijd en cultuur, door afkomst en vorming, door wisselende inzichten en gevoelens. Doorheen de eeuwen heeft elke generatie ouders het verwarrende gevoel gekend van 'onze kinderen doen dat anders'. Trouwens, van de zeven sacramenten is het huwelijk het minst evidente geweest. Anders dan de overige sacramenten bezegelt het huwelijk een menselijke voorgegevenheid: de levenslange verbintenis die man en vrouw met elkaar sluiten, volgens de gebruiken van tijd en cultuur. Trouwens, in de Latijnse traditie van de katholieke Kerk is niet de priester de bedienaar van het huwelijk, maar zijn het de huwenden zelf die voor elkaar het sacrament van het huwelijk bemiddelen. Het heeft dan ook eeuwen geduurd, tot in de 12e eeuw, vooraleer het huwelijk definitief in de lijst van zeven sacramenten werd opgenomen. De vraag vanaf wanneer een huwelijk als onontbindbaar moet worden beschouwd, was eveneens lange tijd voorwerp van discussie. De ontstaansgeschiedenis van het dubbele *'ratum et consummatum'* criterium is op dat punt bijzonder leerrijk.[38] Het is hier niet mijn bedoeling de legitimiteit van dat

[37] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 139.

[38] Volgens het Romeinse recht kwam het huwelijk tot stand door de consensus van de betrokken partijen in een private, familiale viering. De 'lichamelijke voltrekking' was daarbij niet relevant. Volgens de Germaanse rechtstraditie, die in Europa het vacuum opvulde na de instorting van het Romeinse Rijk en het bijhorende rechtssysteem, kwam het huwelijk juist tot stand door de 'lichamelijke inbezitname' van de bruid, zoals men het vriendelijk noemde. Een huwelijk was volgens deze traditie niet definitief zolang het niet lichamelijk voltrokken was. Beide rechtstradities, de Romeinse en de Germaanse, hadden hun aanhangers onder de canonisten: de school van Parijs versus de school van Bologna. Toen Rolando Bandinelli tot paus werd gekozen (Alexander III, 1159-1181), gebruikte hij het onderscheid tussen 'ratum' en 'consummatum' om deze aanslepende strijd onder canonisten te beslechten. Hij verbond beide scholen in één formule: een sacramenteel huwelijk dat geldig gesloten (ratum) en bovendien lichamelijk voltrokken (consummatum) is, kan zelfs de paus niet meer ontbinden. Naderhand kwam het tweevoudige 'ratum et consummatum' criterium terecht in de pauselijke decretaliën, en vandaar in de Codex van 1917

criterium in vraag te stellen. Ik wil er alleen op wijzen waar dat criterium vandaan komt: niet uit de Openbaring of de dogmageschiedenis, maar uit de ingewikkelde rechtsgeschiedenis van de Kerk. Het moet dus niet lichter, maar ook niet zwaarder wegen dan nodig. Ook de noodzakelijke 'vorm' voor de sluiting van een geldig sacramenteel huwelijk is in de loop van de kerkelijke rechtsgeschiedenis herhaaldelijk veranderd of verschillend toegepast. Overigens heeft de Kerk in de loop der eeuwen meer variaties gekend op het thema huwelijk en gezin. Naast westerse rechtstradities, bestond en bestaat in de Kerk ook een oosterse rechtstraditie in verband met huwelijke en gezin. Er was het huwelijk tussen personen die vandaag als minderjarigen worden beschouwd, of het geregelde huwelijk met wederzijdse beloften tussen de hoofden van beide families (dat tot op vandaag in bepaalde regio's nog bestaat). Vanaf de Franse Revolutie zorgde de invoering van het burgerlijke huwelijk (en de burgerlijke echtscheiding) voor een nieuwe legale context, ook voor katholieke gelovigen. Sinds het midden van de vorige eeuw beschikten echtparen voor het eerst in de geschiedenis over de nodige kennis en methoden van geboorteregeling. Daarbij kwam de problematiek van de overbevolking en de verspreiding van het HIV virus. Vandaag leidt de legalisering van het samenlevingscontract of het huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht tot weer nieuwe situaties en inzichten betreffende huwelijk en gezinsleven. Bovendien leven mensen veel langer dan vroeger, waardoor hun relaties de proef van de tijd veel langer moeten doorstaan. Weer anderen kunnen door die langere levensverwachting op middelbare leeftijd nog aan een nieuwe relatie beginnen. Deze steeds wijzigende context is op zich niet antichristelijk of anti-kerkelijk bedoeld. Ze maakt deel uit van de historische omstandigheden waarin zowel de Kerk als individuele gelovigen hun verantwoordelijkheid moeten opnemen. Ze plaatst de Kerk telkens opnieuw voor een belangrijke vraag: hoe haar leer en het concrete leven elkaar in een vruchtbare spanning kunnen ontmoeten en bevragen. In ongeveer alle antwoorden op de vragenlijst van Rome lees ik de verwachting dat de Kerk ook in andere samenlevingsvormen dan het klassieke huwelijk het goede en waardevolle zou erkennen. Die vraag lijkt me terecht.

6. Hertrouwde echtgescheidenen

Een problematiek die uit vele landen naar voren wordt gebracht, is die van de hertrouwde echtgescheidenen en hun uitsluiting van de eucharistische communie. In het *Instrumentum Laboris* staat hierover: *'Veel antwoorden die we ontvingen wijzen erop dat in veel gevallen de vraag om de sacramenten van de eucharistie en de biecht te mogen ontvangen klaar is, in het bijzonder in Europa, Amerika en in enkele landen van Afrika. Deze vraag is nog dringender vooral bij gelegenheid van de sacramenten die de kinderen ontvangen. Soms vragen personen om de communie te mogen ontvangen om zo 'gelegitimeerd' te worden door de Kerk en om hun gevoelen van uitsluiting en marginalisatie te doorbreken. In dat verband suggereren meerdere antwoorden om de praktijk van bepaalde orthodoxe Kerken in overweging te nemen, die, volgens hen, de weg opent naar een tweede of naar een derde huwelijk uit reden van barmhartigheid. (…) Anderen vragen opheldering over de vraag of deze kwestie van doctrinele aard is of enkel van disciplinaire'.*[39] Ik wil bij dit onderwerp drie bedenkingen maken.

---

en de Codex van 1983. Tot op vandaag kan de Paus een sacramenteel huwelijk ontbinden dat niet voltrokken is, alsook een huwelijk dat niet sacramenteel gesloten is (Privilegium Paulinum en Petrinum).

[39] *Instrumentum Laboris*, 95.

De eerste bedenking gaat over de nauwe verbinding die de kerkelijke doctrine nu maakt tussen het sacrament van het huwelijk en het sacrament van de eucharistie. Ongetwijfeld hebben beide sacramenten met elkaar te maken. Het sacramentele leven van de Kerk is een organisch geheel, waarin het ene sacrament voor het andere de toegang opent of heropent. Toch kan men zich de vraag stellen hoe de onverbreekbaarheid van het huwelijk tussen man en vrouw en de onverbreekbaarheid van de band tussen Christus en zijn Kerk zich tot elkaar verhouden. De 'betrekking' waarover Paulus spreekt in zijn brief aan de Efeziërs is geen 'identificatie'.[40] Beide 'onverbreekbaarheden' hebben niet dezelfde heilsbetekenis. Ze verhouden zich tot elkaar als 'teken' en 'betekende'. Wie Christus voor ons is en wat Hij voor ons gedaan heeft, blijft ons menselijk en kerkelijk leven ver overstijgen. Geen enkel 'teken' kan de 'werkelijkheid' van zijn liefdesverbond met de mensheid en met de Kerk afdoende verbeelden. Zelfs de mooiste weerspiegeling van Christus' liefde is gekenmerkt door menselijke beperktheid en zondigheid. Tussen 'teken' en 'betekende' blijft de afstand heel groot. Die afstand is voor ons trouwens een geluk en een zegen. Nooit kan onze zwakheid de trouw van Jezus aan de Kerk ongedaan maken. Uit de onverbreekbaarheid van zijn offer aan het kruis en van zijn liefde voor de Kerk stroomt de barmhartigheid waarmee Hij ons steeds weer tegemoet komt, ook in de viering van de Eucharistie.

De tweede bedenking gaat over de deelname aan de eucharistie. In het Decreet over de oecumene *Unitatis Redintegratio* maakt het Tweede Vaticaans Concilie een onderscheid tussen twee beginselen die zich op een dialectische manier tot elkaar verhouden: de deelname aan de eucharistie als 'teken van eenheid' en 'als middel van genade'.[41] Beide beginselen horen bij elkaar: ze roepen elkaar op en versterken elkaar, in een creatieve spanning. Die benadering van de eucharistie lijkt mij hier betekenisvol. Volgens de huidige leer en discipline kunnen hertrouwde echtgescheiden de communie niet ontvangen omdat hun nieuwe relatie vanwege de verbroken verbintenis geen 'teken' meer is van de ongebroken band tussen Christus en de Kerk. Uiteraard heeft deze redenering betekenis. Tegelijk moet men zich de vraag stellen of daarmee alles gezegd is over hun geestelijk leven en over de eucharistie. Ook hertrouwde echtgescheidenen hebben de eucharistie nodig om te groeien in verbondenheid met Christus en de kerkgemeenschap, en om als christenen hun verantwoordelijkheid op te nemen in de nieuw ontstane situatie. Hun geestelijke nood en hun vraag om de eucharistie te mogen ontvangen 'als middel van genade', kan de Kerk niet zomaar naast zich neer leggen. Trouwens, ook wie zich in een 'regelmatige' situatie bevindt, heeft de eucharistie nodig als 'middel van genade'. Niet zonder reden zijn de laatste gezamenlijke gebeden voor de communie het *'Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld, ontferm u over ons'* en *'Heer, ik ben niet waardig dat Gij tot mij komt, maar spreek en ik zal gezond worden'*.[42]

---

[40] *'Dit geheim heeft een diepe zin. Ik voor mij betrek het op Christus en de Kerk'* (Ef. 5,32).

[41] Vaticanum II, Decreet *Unitatis Redintegratio*, 8: *'Maar het deelnemen aan elkaars heilige diensten mag niet beschouwd worden als een middel dat men zonder onderscheid kan aanwenden voor het herstel van de eenheid onder de christenen. Deze deelneming berust voornamelijk op twee beginselen: op het tot uitdrukking brengen van de eenheid van de Kerk en op het deel hebben aan de genademiddelen. Als symbool van eenheid is zij meestal verboden, maar als middel tot genade verdient zij soms aanbeveling'*.

[42] Cfr. Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 47: *'De eucharistie, ook al betekent ze de volheid van het sacramentele leven, is geen prijs voor de volmaakten, maar een deugddoende remedie en voedsel voor de zwakken. Deze overtuiging heeft ook pastorale gevolgen die we voorzichtig en vrijmoedig onder ogen moeten zien. Alleen gedragen we ons vaak als controleurs in plaats van bewerkers van de genade. De Kerk is geen douane, ze is het vaderhuis waar plaats is voor ieder mens die het moeilijk heeft';* in *Evangelii Gaudium,* 47 verwijst paus Franciscus naar de H. Ambrosius, *De sacramentis*, IV, 6,

De derde bedenking gaat over de vraag of de uitsluiting van hertrouwde echtgescheidenen van de communie wel degelijk beantwoordt aan de intentie van Jezus met betrekking tot de eucharistie. Ik wil hierop geen simplistisch antwoord suggereren, hoewel die vraag mij niet loslaat. Er staan in het Evangelie zoveel woorden en gebaren van Jezus waarvan de Kerk beweert, sinds de tijd van de Kerkvaders, dat ze tevens een eucharistische betekenis hebben. Ze gaan immers over de tafelgemeenschap in het Godsrijk. Voor een goed begrip van de Eucharistie is het belangrijk te lezen dat een talrijk gezelschap van tollenaars en zondaars met Jezus en zijn leerlingen aan tafel zijn (Lc 5,27-30) ; dat Jezus uitgerekend daar aan tafel zegt dat hij niet gekomen is om rechtvaardigen tot bekering te roepen, maar zondaars wel (Lc 5,31-32); dat allen die van dichtbij en veraf gekomen zijn om naar het woord van Jezus te luisteren, van Hem en de apostelen ook brood te eten krijgen (Lc 9,10-17); dat je op een feestmaal vooral gebrekkigen, kreupelen en blinden moet uitnodigen (Lc 14,12-14); dat de barmhartige vader voor zijn verloren zoon het beste gastmaal aanricht, tot ergernis van de oudste zoon (Lc 15,11-32); dat Jezus voor het Laatste Avondmaal eerst de voeten van zijn leerlingen wast, Petrus en Judas inbegrepen, en hun opdraagt zijn voorbeeld na te volgen, telkens ze Hem zullen gedenken (Joh 13,14-17). Ik wil van deze verwijzingen geen slagzinnen maken, maar ben ervan overtuigd dat we ze hier niet buiten beschouwing kunnen laten. Er moet een correlatie bestaan tussen de vele maaltijdwoorden en –gebaren van Jezus en zijn intentie met de Eucharistie. Als Jezus blijk geeft van zulk een openheid en barmhartigheid rond de tafelgemeenschap in het Godsrijk, beschikt de Kerk naar mijn aanvoelen over ernstige aanwijzingen om te onderzoeken hoe zij de toegang tot de communie onder bepaalde voorwaarden kan ontsluiten voor hertrouwde echtgescheidenen.

Hoe gaat de Kerk in deze en vergelijkbare omstandigheden om met 'onregelmatige' situaties? Hierover loopt, denk ik, een culturele lijn tussen Zuid- en Noord-Europa. Zuid-Europa verdraagt een veel ruimere afstand tussen realiteit en norm dan Noord-Europa. De Romeinse rechtstraditie streefde er vooral naar om mooie wetten te maken; of die ook werden toegepast, was voor haar een mindere zorg. In het Zuiden had ik bovendien de indruk dat wat afwijkt van het ideaal, niet genormeerd kan of moet worden. Voor onregelmatige situaties vindt men wel een oplossing ter plaatse. Noord-Europa heeft het daar lastig mee. Ook wat minder fraai en positief is, moet bij ons langs wettelijke wegen gekanaliseerd en geregeld kunnen worden. Naar ons aanvoelen komt niemand verder met onbespreekbaarheid of ontkenning. Integendeel, zo groeit alleen de 'zwarte markt'. Bovendien geeft Noord-Europa de voorkeur aan minder wetten, maar wetten die dan wel worden toegepast. Ruim twintig jaar geleden probeerden enkele diocesane bisschoppen in Duitsland voor hun bisdom een theologisch en pastoraal gefundeerde regeling uit te werken voor de toelating van hertrouwde echtgescheidenen tot de communie.[43] Ik wil hier niet

---

28: *PL* 16, 464; *SC* 25,87: *'Ik moet Hem altijd ontvangen opdat Hij altijd mijn zonden kan wegnemen. Ik die altijd zondig, heb altijd nood aan een remedie'.*

[43] In hun voorstel waren duidelijke voorwaarden opgenomen: dat de hertrouwde personen de mislukking van hun eerste huwelijk oprecht betreuren, dat ze verbintenissen die voortkomen uit het eerste huwelijk blijven nakomen, dat een herstel van de eerste relatie definitief uitgesloten is, dat men verbintenissen die voortkomen uit het nieuw aangegane burgerlijke huwelijk niet kan opzeggen zonder nieuwe nalatigheid of schuld, dat men zich eerlijk inspant om het nieuwe burgerlijke huwelijk in een christelijke geest te beleven en de kinderen in het geloof op te voeden, dat men verlangt naar de sacramenten als bron van kracht in de nieuw ontstane situatie; cfr. W. KASPER, *Das Evangelium von der Familie. Die Rede vor dem Konsitorium*, Herder, 2014, p. 65-66.

oordelen over de intrinsieke waarde van hun voorstel. Wat mij wel bekommert is dit: wanneer bisschoppen verhinderd worden om leiding te geven aan hun medewerkers in de omgang met onregelmatige situaties, trekken hun medewerkers alle kanten uit. Niet zelden worden priesters of pastorale medewerkers geconfronteerd met onregelmatige situaties waarin een prudentieel oordeel nodig is. Terecht vragen zij daarbij aan hun bisschop om criteria en om leiding. Uit het gemis aan zulk een leiderschap kan enkel nog meer verwarring voortkomen en een verdere ondermijning van het gezag van de bisschop als 'herder' van het hem toevertrouwde volk van God. Hoe paradoxaal het ook moge klinken, maar betere normen voor de omgang met onregelmatige situaties kunnen de uitoefening van het leiderschap in de Kerk alleen ten goede komen. De rechtstraditie van het christelijke Oosten, met de mogelijkheid van uitzonderlijke regelingen omwille van 'barmhartigheid' (oikonomia; epikeia), kan hiertoe een aanzet bieden.[44] Ook daarvoor kijk ik hoopvol uit naar de komende Synode.

Tenslotte nog een woord vanuit het standpunt van de kinderen of kleinkinderen. Zoals alle bisschoppen kom ik in vele parochies voor de bediening van het vormsel. De meeste vormelingen in mijn bisdom zijn kinderen van twaalf jaar. Velen van hen komen uit een tweede huwelijk of uit een nieuw samengesteld gezin. Voor mij zit telkens een grote gemeenschap van kinderen, ouders, grootouders en andere familieleden. Ik weet uiteraard dat de meesten van hen slechts zelden deelnemen aan de Eucharistie. Toch willen ze deze viering niet missen. Het kind dat gevormd wordt, brengt de familie samen. Deze viering heeft overigens een sterke betekenis voor de religieuze verbinding tussen de opeenvolgende generaties in de familie. Bovendien betekenen zulke vieringen in bepaalde families een zeldzaam 'vredesbestand', waarvoor onderlinge frustraties of conflicten even moeten wijken. Op het moment van de communie komen de meeste familieleden spontaan naar voren om de communie te ontvangen. Ik kan mij niet voorstellen wat het zou betekenen voor de kinderen en voor hun verdere band met de kerkgemeenschap, indien ik op dat moment de communie zou weigeren aan alle ouders, grootouders of andere familieleden die zich niet in een 'regelmatige' huwelijkssituatie bevinden. Dat zou fataal zijn voor de liturgische viering, voor de relatie tussen deze families en de kerkgemeenschap, en vooral voor de verdere geloofsontwikkeling van de betrokken kinderen. In zulke omstandigheden zijn ongetwijfeld andere theologische en pastorale motieven in het geding dan enkel die van het sacramentele huwelijk. Zulke situaties vragen om verdere reflectie over zowel de leer als de praktijk van de Kerk. Terecht verwijst het *Instrumentum Laboris* naar deze problematiek.[45]

7. De verkondiging van het Evangelie

De komende Synode heeft een complexe titel meegekregen: *De pastorale uitdagingen van het gezin in de context van de evangelisatie*. Dat de evangelisatie in de titel is meegenomen, vind ik erg belangrijk. Waarom? Omdat huwelijk en gezin slechts één domein onder vele vormen waarop de meer omvangrijke vraag van de evangelisatie aan de orde is. De taal, de methode en de gevoeligheid waarmee de komende Synode tewerk zal gaan, zijn een testcase. Ze kunnen een nieuwe toon zetten voor heel de pastorale opstelling van de Kerk. Alle pastorale domeinen zijn immers met

[44] Cfr. *Instrumentum Laboris*, 95.
[45] Cfr. *Instrumentum Laboris*, 95 en153.

elkaar verbonden en op elk domein komen analoge vragen naar boven. De betekenis van de komende Synode reikt daarom veel verder dan het afzonderlijke domein van huwelijk en gezin.

Hoe treedt de Kerk de wereld en de mens van vandaag tegemoet? In de voorbije decennia overwoog bij de leiding van de Kerk een defensief of antithetisch model. Tegenover een cultuur van 'verduistering' moet de Kerk de 'schoonheid van de waarheid' laten stralen. Al is de boodschap van het Evangelie niet populair of moeilijk te vatten, de Kerk moet haar onverkort ter sprake brengen. Midden een wereld die steeds meer van zichzelf vervreemdt, moet zij een baken van licht en herkenning blijven. Klinkt het niet, dan botst het maar. Alleen door een radicale terugkeer naar de eeuwige waarheid, zal de wereld immers zichzelf kunnen redden. Ongetwijfeld bestaan voor dit antithetische model goede redenen. Het Godsrijk valt immers niet samen met de conjuncturele ontwikkelingen van deze wereld. Er gaat een tegendraadse kracht en een profetische appel van uit. Dat God de wereld 'nieuw' maakt, betekent dat Hij haar tegelijk 'anders' maakt. Ook van Jezus en zijn leerlingen ging een tegendraads getuigenis uit. Ze leefden en handelden duidelijk niet als iedereen. Voor dat verschil zou Jezus overigens een hoge prijs betalen. Hij eindigde als een veroordeelde op het kruis. Het werd voor Hem uiteindelijk 'allen tegen één'. Dat tegendraadse verschil moet de kerkgemeenschap blijven uitstralen, wil ze haar stichter en haar zending trouw blijven.

Tegelijk past tegenover dat antithetische model een grote dosis van voorzichtigheid. Jezus is wel 'allen tegen één' aan het kruis gestorven, maar heeft nooit 'één tegen allen' geleefd. Breder dan welke religieuze leider ook, hield Hij zijn hart en armen open voor mensen, wie ze ook waren en wat ze ook hadden meegemaakt. Rond zijn barmhartigheid stonden geen muren of grenzen. Hij trok van dorp naar dorp opdat geen zieke Hem zou ontgaan, geen melaatse Hem tevergeefs zou zoeken, geen zondaar zijn vergiffenis zou ontberen. Hij ging in dialoog met onverwachte gesprekspartners en liet zich aan tafel uitnodigen met gasten van verdacht allooi. Kieskeurigheid of exclusiviteit was niet de norm bij de keuze van zijn vrienden of disgenoten, zelfs niet bij de keuze van zijn apostelen. Op dat spoor heeft Jezus de Kerk geplaatst. In haar verhouding met mensen en met de wereld moet zij dezelfde openheid en barmhartigheid beoefenen als haar stichter. Enkel langs de weg van de dialoog kan zij haar zending vervullen. Een andere keuze heeft ze niet, wil ze haar identiteit en geloofwaardigheid behouden. Juist daar, denk ik, worstelt de Kerk vandaag met een deficit. Hierboven hadden we het al over de *sensus fidei*. Als velen vandaag een tekort in de Kerk aanvoelen, gaat het over de helderheid van haar gelijkenis met Jezus Christus. Ze hebben het moeilijk om in de houding van de Kerk tegenover mensen van nu, de houding van Jezus tegenover mensen van toen te herkennen. Daarbij kijken ze vooral naar het domein van liefde, relatie, seksualiteit, huwelijk en gezin. Dat hoeft niet te verwonderen. Het is het domein dat hun het meest ter harte gaat en waaraan ze het meeste geluk of het meeste verdriet beleven. Uitgerekend op dat domein moet de Kerk haar defensieve of antithetische opstelling doorbreken en opnieuw de weg van de dialoog opzoeken. Ze moet opnieuw van het 'leven' naar de 'leer' durven gaan. Langs die weg heeft de Kerk overigens niets te verliezen. Juist in dialoog met de wereld kan zij ontdekken waar God nu aan het werk is en waartoe Hij zowel de Kerk als de wereld vandaag uitdaagt.

Over deze open verhouding met de wereld schrijft paus Franciscus: *'Het christelijke ideaal zal ons altijd uitnodigen om het wantrouwen te overstijgen, het permanente gebrek aan vertrouwen, de vrees*

overmeesterd te worden, het defensieve gedrag dat de huidige wereld ons opdringt (…) Ondertussen nodigt het Evangelie ons steeds weer uit ons te wagen aan het risico van de ontmoeting met het gelaat van de ander, met zijn fysieke aanwezigheid die ons opvordert, met zijn lijden en zijn vragen, met zijn aanstekelijke vreugde in een totale nabijheid. Het authentieke geloof in de mensgeworden Zoon van God is onlosmakelijk verbonden met de gave van zichzelf, het behoren tot een gemeenschap, met de dienstbaarheid, met de verzoening met de andere in zijn kwetsbaarheid. In zijn incarnatie heeft de Zoon van God ons uitgenodigd tot een revolutie van de tederheid'.[46]

In de evangelisatie gaat het eerst en vooral om de persoon van Jezus Christus. Hoe relevant mensen de Kerk vinden, heeft vooral te maken met de manier waarop zij het voorbeeld van Jezus uit de verf laat komen. Hierover schrijft paus Franciscus nog: "*Het hele leven van Jezus, zijn manier van omgaan met de armen, zijn gebaren, de coherentie van zijn optreden, zijn dagelijkse en eenvoudige mildheid en ten slotte zijn totale toewijding, alles is waardevol en spreekt ons aan. (…) Gewonnen door dit voorbeeld (van Jezus), willen wij ons ten volle in de samenleving integreren, het leven van allen delen en hun onrust of zorgen beluisteren, materieel en spiritueel met hen samenwerken in alles wat ze nodig hebben, ons verheugen met hen die vreugdevol zijn, wenen met hen die bedroefd zijn en ons inzetten voor de opbouw van een nieuwe wereld, schouder aan schouder met de anderen. In geen geval als een verplichting, noch als een gewicht waaronder we gebukt gaan, maar als een persoonlijke keuze die ons met vreugde vervult en ons een identiteit geeft'.*[47]

8. Een synode die uitdaagt

De voorgaande bladzijden kunnen de indruk wekken dat ik van de Synode alleen maar goedkeuring en bemoediging verwacht, alsof onze Westerse of Noord-Europese visie op huwelijk en gezin de norm voor allen moet worden. Dat is niet zo. Huwelijk en gezin maken bij ons geen beste tijd door. Dat weten we uit ervaring. Het aantal huwelijken dat geen stand houdt, ligt heel hoog. Jongeren aarzelen om een huwelijk aan te gaan, hetzij burgerlijk hetzij kerkelijk. Het kinderaantal per gezin ligt heel laag (behalve bij nieuwe gezinnen van buitenlandse oorsprong). Het aantal suïcides ligt verontrustend hoog, bovendien aan steeds jongere leeftijd. Het huwelijk als instituut krijgt weinig steun van de overheid en van het sociaal-economische middenveld. De kloof tussen rijke en kansarme gezinnen groeit gestaag. Voor al deze vaststellingen bestaan cijfers en statistieken. Dat wil niet zeggen dat andere delen van de wereld geen problemen hebben of geen andere problemen; alleen kunnen wij onze problemen niet ontkennen. Zonder eerlijkheid komen we niet veel verder. Liever een moedige dialoog, dan geen dialoog.

Het is het in de Kerk zoals in de sport: een coach die de training stopt zodra de eersten beginnen te puffen en te zuchten, zal met dat team nooit een kampioenschap winnen. Een goede coach mag niet bang of kleinzielig zijn; hij moet de lat hoger durven leggen, zelfs bij gemor en tegenstand. In die zin mag van de komende Synode voor mij best een uitdaging uitgaan. Ze mag de bal met een stevige pas naar ons terugspelen. Trouwens, wij moeten niet wachten tot anderen of een Synode de bal weer in ons kamp leggen. Onze eigen evaluatie moeten we zelf durven maken. Ik zie alvast drie lijnen waarlangs de bal weer naar ons zal komen.

De eerste lijn is die van onze levensstandaard en ons waardenpatroon. Uitgerekend in het welstellende Westen komt opnieuw de vraag naar boven wat een mens gelukkig maakt. Nu we ongeveer alles hebben wat een moderne samenleving kan bieden, gaat de motor van ons

[46] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 88.
[47] Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 265 en 269.

geluksgevoel aan het sputteren. We weten beter 'wat we hebben' dan 'wie we zijn'. En 'wie we zijn' heeft alles te maken met de relationele inbedding van ons leven: onze vriendenkring, onze levenspartner, ons huwelijk, onze gezin en onze familie. Ik 'ben' de vriend van, de man of vrouw van, de papa of mama van, de opa of oma van, de oom of tante van, het kleinkind van, de buurman van.... Hoeveel relationele inbedding hebben wij al niet prijsgegeven aan de wedloop van productiviteit en efficiëntie, scholing en bijscholing, sparen en beleggen, meetellen en excelleren? De relationele kostprijs van deze wedloop gelijkt op de Belgische staatsschuld: we zijn die heel duur aan het afbetalen. Op dat punt mag de Synode de bal best naar ons terugspelen. Er is immers veel om opnieuw te leren en te wagen: dat de tijd die men vrijmaakt voor zijn partner of gezin geen verloren tijd is; dat het vaderschap van een man een andere mens maakt; dat het moederschap van een vrouw een andere mens maakt; dat kinderen en kleinkinderen ons verjongen en vernieuwen (al krijg je er ook grijze haren van); dat de extra zorg die familieleden aan elkaar besteden, vooral in moeilijke dagen, een factor van menselijke grootheid en een bron van innerlijke vrede kan zijn; dat een kind aan het boek van ons leven juist dat hoofdstuk kan toevoegen dat er nog aan ontbrak; dat relaties alleen langs de weg van de duurzaamheid hun laatste geheim prijsgeven; dat Gods liefde en onze liefde elkaar raken in het offer dat we samen brengen. Kunnen wie die uitdagingen onder ogen zien?

De tweede lijn is die van de kerkgemeenschap. De Kerk doet aan mensen een hoog aanbod en ze stelt vertrouwen in hun groeikansen. Ze gelooft in de waarde van het huwelijk, gebouwd op een verbintenis voor het leven. Ze insisteert op de wezenlijke band tussen liefde en edelmoedige vruchtbaarheid. Het huwelijk en het gezin beschouwt ze als één van de sterkste vindplaatsen van Gods trouwe en genadige verbondenheid met deze wereld. Daarheen wil ze mensen begeleiden, met eerbied voor hun eigen groeipad. Allen nodigt ze daarom uit, in welke relationele of familiale situatie zij zich ook bevinden, om het Woord van God in hun leven te verwelkomen en om hun verantwoordelijkheid als christen op te nemen. Echter, op eigen kracht kunnen mensen zulk een opdracht moeilijk waarmaken. Ze hebben anderen nodig om samen aan hun levensproject te werken. Op dat punt schiet de Kerk ongetwijfeld te kort. Onze parochiegemeenschappen zijn vaak niet meer in staat om (jonge) gezinnen op een passende manier te bezielen en te begeleiden. Koppels of echtparen voelen zich soms, al of niet terecht, door de Kerk in de steek gelaten. Op dat punt is veel werk aan de winkel. Het *Instrumentum Laboris* zegt hierover: *'De eerste steun komt van een parochie die leeft als een 'familie van families', die in het hart staat van een vernieuwde pastoraal, gericht op gastvrijheid en begeleiding, gekenmerkt door barmhartigheid en tederheid'*.[48]

De derde lijn is die van de samenleving en de burgerlijke overheid. Wat een meerderheid van burgers denkt en verlangt, bepaalt in een democratisch land het regeringsbeleid. Dat beleid heeft grotendeels te maken met ieders persoonlijke rechten en vrijheden. Het liefst hebben regeringen trouwens te maken met de individuele burgers en hun verzuchtingen. Maatschappelijke tussenniveaus, zoals de inzet van groepen en bewegingen of het welslagen van een gezin, zijn niet hun eerste zorg. Toch vervullen deze tussenniveaus een wezenlijke rol in de opbouw van een vitale en menswaardige samenleving. Een land dat toekomst wil, heeft wel degelijk stevige gezinnen nodig, en vooral gezinnen met kinderen. Welke politiek voeren onze regeringen en hoe hoog staan huwelijk, gezin en kindvriendelijkheid daarbij als criterium?

[48] *Instrumentum Laboris*, 46.

Terecht, lijkt me, geeft het *Instrumentum Laboris* deze voorzet over het gezin als 'sociaal subject': *'Gezinnen zijn niet enkel een 'object van bescherming' vanwege de Staat, maar moeten hun rol als 'sociaal subjet' hervinden. In deze context staan de gezinnen voor tal van uitdagingen: de verhouding tussen het gezin en de wereld van de arbeid, tussen het gezin en de opvoeding, tussen het gezin en de gezondheidszorg; het vermogen om generaties zo met elkaar te verbinden dat jongeren en bejaarden niet worden verlaten; de ontwikkeling van een 'recht van het gezin' dat rekening houdt met zijn eigen netwerk; de bevordering van rechtmatige wetten, zoals deze die de verdediging van het menselijk leven garanderen vanaf zijn ontvangenis, of die het sociale goed bevorderen van het eigenlijke huwelijk tussen man en vrouw'* [49](nr. 34). Laat iemand ook deze bal maar in het veld gooien!

Met bovenstaande beschouwingen wil ik niet op de Synode vooruit lopen, nog minder iemand de les spellen. Ik wil slechts oproepen tot de nodige openheid en bespreekbaarheid. Wie bedenkingen maakt of voorstellen doet, moet ook zichzelf kunnen bevragen en corrigeren. Wederzijds hebben we immers veel van elkaar te leren en van elkaar te ontvangen, ook en vooral in een Kerk die *'huis en leerschool van gemeenschap'* wil zijn.[50]

Tot slot

Mijn beschouwingen zijn langer geworden dan ik aanvankelijk had gedacht. Al lezende en schrijvende ontdekte ik de complexiteit van vele vragen en uitdagingen, zowel op theologisch als op pastoraal vlak. Het is duidelijk dat al deze onderwerpen een veel te breed programma vormen voor één of zelfs twee Synoden. Ze vragen om een proces van studie en reflectie, en vooral om een nieuwe benaderingswijze, die tijd zal vragen. Het minst goede wat de Synode zou kunnen doen, lijkt me, is vlug enkele praktische conclusies te willen neerleggen. Beter kan ze een gedifferentieerd proces op gang brengen waarin zoveel mogelijk personen zich betrokken partij voelen: bisschoppen, moraaltheologen, canonisten, pastores, wetenschappers en politici, en vooral de gehuwden en gezinnen om wie het te doen is. Het ware toch eigenaardig indien de Kerk als *'huis en leerschool van gemeenschap'* er met minder geduld, overleg en soepelheid uitkwam dan het huwelijk of het gezin als *'huis en leerschool van gemeenschap'!*

+ Johan Bonny
Bisschop van Antwerpen
1 september 2014

[49] *Instrumentum Laboris*, 34.
[50] Cfr. hierboven, Paus Johannes Paulus II, *Novo Millennio Ineunte*, 43.